

Architecture and Women's Clothing in the Miniatures of Kamāl al-Dīn Behzād: A Comparative Study with Emphasis on the Representational Constraints in Illustrated Manuscripts of the Timurid Period

Azita Balali Eskouei¹ , Zahra Nabiezadeh²

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

(Corresponding author) yi@tabriziau.ac.ir

2. M.A. in Architectural Engineering, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. zahra.nabizade.k@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 25 October 2025

Received in revised form: 29 November 2025

Accepted: 25 April 2026

Available online: 21 August 2026

Keywords:

Persian miniature painting,
women's clothing,
architecture,
Kamāl al-Dīn Behzād,
Timurid period.

Abstract

Introduction

Persian paintings, particularly the works of Kamāl al-Dīn Behzād, have long been regarded as valuable visual sources for understanding various aspects of historical realities, including lifestyles, clothing, architecture, and related social and cultural practices. This study aims to elucidate the relationship between women's clothing and the physical characteristics of architectural spaces depicted in Behzād's miniatures. The main research question is: What relationship exists between women's clothing and architectural features in Behzād's miniatures? The study adopts a descriptive-analytical method and a qualitative approach. The study population of the study comprises 13 miniatures attributed to Kamāl al-Dīn Behzād. The findings indicate that there is a limited relationship between women's clothing as depicted in the miniatures and the types of architectural spaces. This relationship was observed primarily in certain chromatic correspondences between women's clothing and architectural elements, with some miniatures exhibiting a degree of color harmony between the characters' garments and the colors employed within the architectural spaces. However, no significant relationship was observed in other elements, including the form of women's clothing and the relationship between the decorative motifs of garments and architectural elements. The simultaneous presence of clothing and architecture in the miniatures appears to have been shaped more by the painter's artistic choices, the demands of artistic expression, and the narrative nature of the works than by an intention to provide an accurate representation of the social realities of the period.

literature of review

To date, numerous studies have been conducted on Timurid miniature painting, women's clothing, and architectural spaces, each addressing one aspect of the subject under investigation in the present study. Razannejad Yazdi et al. (2017), in their article entitled "An Examination of the Social Status of Women with an Emphasis on Women's Clothing in Timurid-Era Miniatures," analyze women's clothing as depicted in the miniatures of this period. According to this study, women in the Timurid period were depicted in the miniatures in accordance with their social status: court women portrayed in luxurious clothing, while women from the general population were depicted in simpler clothing. Mohammadi (2024), in the article entitled "An Ex-

Cite this article: Balali Eskouei, A. (2025). Architecture and Women's Clothing in the Miniatures of Kamāl al-Dīn Behzād: A Comparative Study with Emphasis on the Representational Constraints in Illustrated Manuscripts of the Timurid Period, 4(1), 68-93. *Journal of Documentary and Archival Studies*.

© The Author(s) retain the copyright.

Publisher: The Organization of Libraries, Museums and Documents Center of Astan-e Quds Razavi.

DOI: <https://doi.org/10.30481/psa.2026.539545.1091>

amination of the Social Status of Court Women in Timurid Miniatures,” analyzes the roles of women at court and the ways in which they were represented in Timurid miniatures; however, the study focuses primarily on the courtly context rather than on architectural elements. This study demonstrates that Timurid miniature painting was not merely an artistic form but also a significant visual source for understanding the roles, social status, and lifestyles of women of the Timurid dynasty within the political and cultural context of the period. Kazempour et al. (2018), in their article entitled “Reconstructing Timurid Architectural Ornamentation in the Miniatures of Kamāl al-Dīn Behzād,” provide a detailed analysis of architectural ornamentation in Behzād’s works. An examination of three works by Kamāl al-Dīn Behzād reveals that key features of Timurid architecture—including arches, portals, architectural forms, tilework, and characteristic decorative elements—are represented across settings such as bathhouses, palaces, and mosques. David J. Roxburgh (1999), in his article entitled “Kamāl al-Dīn Behzād and the Concept of Authorship in Persian Painting,” argues that, through innovative compositional strategies, close attention to the details of everyday life, the depiction of diverse human expressions, and the careful integration of figures with their spatial settings, Kamāl al-Dīn Behzād introduced a new form of realism into Persian miniature painting. This new form of realism was not merely the product of Behzād’s individual genius; rather, it emerged from the interplay of established workshop traditions, courtly patronage, and the growing need to render the social realities of his time in a more tangible and perceptible manner. The distinctive feature of the present study lies in its comparative examination of the relationship between women’s clothing and the architectural features of the spaces depicted in the miniatures. In most previous studies, attention has been devoted exclusively to one of these two elements, while the relationship between them has received comparatively limited analytical attention.

Research method

This study adopts a qualitative approach and employs a descriptive-analytical research methodology. All miniatures relevant to the subject of this study were collected from a range of sources and systematically examined. A comparative analysis was then conducted across elements such as clothing styles, colors, spatial settings, motifs, and decorative elements in order to determine whether a relationship exists between women’s clothing and architectural features.

Study population

Based on the scholars of miniatures’ examination, a total of 99 miniatures attributed to Kamāl al-Dīn Behzād were identified in which architectural elements are depicted with notable precision and diversity. In the present study, a total of 13 miniatures from illustrated Timurid manuscripts attributed to Kamāl al-Dīn Behzād were subjected to detailed analysis. The aim was to comparatively examine architectural features and women’s clothing within a common analytical framework. Of the 13 miniatures examined, only two examples, selected for their particularly close correspondence and clarity in the representation of the subject.

Conclusion

Given the realism associated with Behzād’s miniature painting and the longstanding interplay between architecture and patterns of life, one would expect women’s clothing in these miniatures to correspond more closely with the architectural features of the depicted settings. However, the findings indicate that this relationship is reflected only to a limited extent, primarily through color and other minor forms of visual correspondence. This negative finding is nevertheless significant, as it demonstrates that even in ostensibly realistic miniatures, the visual representation of everyday life—particularly women’s clothing—does not necessarily correspond to the same degree of specificity or fidelity as the representation of architectural features. In other words, the limited correspondence between women’s clothing and architectural features should not be regarded as a shortcoming of the study; rather, it highlights the representational constraints of Timurid miniature painting and provides a basis for comparative studies of other artistic schools and periods.

معماری و پوشش زنان در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد (بررسی تطبیقی با تأکید بر محدودیت‌های بازنمایی در نسخه‌های مصور دوره تیموری)

آزیتا بلالی اسکویی^۱، زهرا نبی‌زاده کوکیا^۲

۱. استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول). a.oskoyi@tabriziau.ac.ir
۲. کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران. mahmud.seddiqi@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۳

بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۸

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۵

انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۵

کلیدواژه‌ها:

نگارگری،
پوشش زنان،
معماری،
کمال‌الدین بهزاد،
دوره تیموری.

نگاره‌های ایرانی، به‌ویژه آثار کمال‌الدین بهزاد، همواره به‌عنوان منابع بصری ارزشمندی در شناخت واقعیت‌های تاریخی ازجمله سبک زندگی، نوع پوشش، معماری و غیره بوده‌اند. این پژوهش با هدف تبیین ارتباط میان پوشش زنان و ویژگی‌های کالبدی فضاهای معماری در نگاره‌های بهزاد انجام شده است. پرسش اصلی پژوهش این است که چه رابطه‌ای میان نوع پوشش زنان و ویژگی‌های معماری در نگاره‌های بهزاد وجود دارد؟ روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و رویکرد آن کیفی است. جامعه آماری تحقیق، ۱۳ نگاره منسوب به کمال‌الدین بهزاد است. یافته‌ها نشان دادند که میان پوشش زنان در نگاره‌ها و نوع فضاهای معماری، ارتباطات محدودی وجود دارد. این ارتباط عمدتاً در برخی اشتراک‌های رنگی میان پوشش و عناصر معماری مشاهده شد، به‌گونه‌ای که در برخی نگاره‌ها هماهنگی رنگی میان لباس شخصیت‌ها و رنگ‌های به‌کاررفته در فضاهای معماری مشاهده می‌شود. بااین‌حال، در سایر شاخص‌ها مانند فرم پوشش، نقوش تزئینی لباس‌ها نسبت به عناصر معماری ارتباط قابل‌توجهی مشاهده نگردید. به نظر می‌رسد حضور هم‌زمان پوشش و معماری در نگاره‌ها بیشتر شامل تمایلات نگارگر، تابع بیان هنری و داستان‌محور بودن آثار است تا بازنمایی دقیق واقعیت‌های اجتماعی آن دوران.

مقدمه

نگارگری ایرانی به‌ویژه در دوره تیموری و صفوی، بازتابی عمیق از فرهنگ، باورها و سبک زندگی ایرانیان است و کمال‌الدین بهزاد (۹۴۲ق)، یکی از درخشان‌ترین چهره‌های این هنر، با دقتی کم‌نظیر معماری و پوشش را در آثار خود به

تصویر کشیده است. در نگاره‌های این نگارگر، معماری صرفاً پس‌زمینه‌ای تزئینی نیست، بلکه فضایی معنادار در فهم سبک پوشش، جایگاه اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی زنان به شمار می‌آید. از سوی دیگر، معماری و پوشش از مهم‌ترین نمودهای سبک زندگی و هویت فرهنگی در جوامع اسلامی محسوب می‌شوند. معماری بستر عینی و فضایی حیات روزمره است و پوشش نمود اجتماعی همان ارزش‌ها بر سطح بدن. از منظر مطالعات فرهنگی، انتظار می‌رود این دو عرصه در نسبتی متقابل بازتاب یابند و نگارگری ایرانی، به‌ویژه آثار واقع‌گرایانه بهزاد، بستری منحصربه‌فرد برای مطالعه این نسبت فراهم می‌آورد. بررسی تطبیقی نگاره‌های او می‌تواند نشان دهد که تا چه حد عناصر پوشش زنان در پیوند با معماری بازنمایی شده و چه محدودیت‌هایی در این بازتاب وجود دارد. حتی در صورت فقدان ارتباط گسترده، این پژوهش ارزش علمی دارد، زیرا مرزهای بازنمایی سبک زندگی در هنر تصویری دوره تیموری را آشکار ساخته و امکان مقایسه با دیگر دوره‌ها و مکاتب هنری را فراهم می‌کند.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های متعددی در زمینه نگارگری، پوشش زنان و فضاها معماری در دوره تیموری انجام شده است که هر یک به بخشی از موضوع پژوهش حاضر پرداخته‌اند. رضائزاد یزدی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جایگاه اجتماعی بانوان با تأکید بر پوشش بانوان در نگاره‌های عصر تیموری» به تحلیل پوشش بانوان در نگاره‌های این دوره توجه داشته‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد زنان دوره تیموری بر پایه جایگاه اجتماعی با پوشش‌های متفاوت تصویر شده‌اند و بانوان درباری با لباس‌های فاخر و زنان عامه با پوشش‌های ساده در نگاره‌ها نمایان هستند. محمدی (۱۴۰۳) در مقاله «بررسی جایگاه اجتماعی زنان درباری در نگاره‌های تیموری»، نقش زنان در دربار و چگونگی بازنمایی آن‌ها در نگاره‌ها را تحلیل نموده، اما تمرکز او بر بافت درباری و نه عناصر معماری بوده است. این پژوهش نشان می‌دهد نگارگری دوره تیموری ضمن برخورداری از ارزش هنری، بازتاب‌دهنده نقش، جایگاه اجتماعی و سبک زندگی زنان خاندان تیموری در بستر سیاست و فرهنگ آن دوره است. کاظم‌پور و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «بازیابی تزئینات معماری دوره تیموری در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد»، به بررسی دقیق تزئینات معماری در آثار بهزاد پرداخته‌اند. مطالعه سه اثر کمال‌الدین بهزاد نشان می‌دهد که جزئیات معماری تیموری، از جمله طاق‌ها، سردرها، فرم بناها، کاشی‌کاری و تزئینات رایج، در قالب فضاهایی همچون حمام، کاخ و مسجد بازتاب یافته است. دیوید جی. راکسیرا (۱۳۷۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «کمال‌الدین بهزاد و مفهوم نویسندگی در نگارگری ایرانی» به این نتیجه دست یافته است که کمال‌الدین بهزاد با بهره‌گیری از ترکیب‌بندی‌های خلاقانه، توجه به جزئیات زندگی روزمره، نمایش حالات متنوع انسانی و پیوند دقیق میان فضا و پیکره، واقع‌گرایی تازه‌ای را در نگارگری ایرانی پدید آورد. این واقع‌گرایی نه صرفاً حاصل نبوغ فردی او، بلکه نتیجه پیوند میان سنت‌های کارگاهی، سفارش‌های درباری و نیاز به بازنمایی ملموس‌تر واقعیت‌های اجتماعی زمانه بوده است. وجه تمایز پژوهش حاضر با مطالعات پیشین در این است که توسط نویسندگان پژوهشی مشاهده نشد که به صورت هم‌زمان و تطبیقی به بررسی ارتباط میان پوشش زنان و ویژگی‌های کالبدی معماری در نگاره‌ها پرداخته باشد. در بیشتر پژوهش‌های پیشین، تمرکز صرفاً بر یکی از این دو عنصر بوده و ارتباط میان آن‌ها کمتر به صورت تحلیلی و جامع مورد بررسی قرار گرفته است.

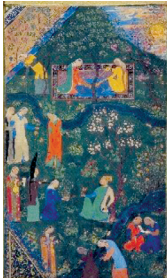
روش پژوهش

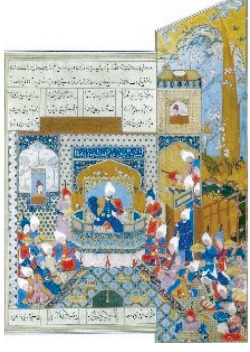
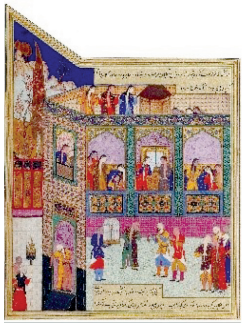
این پژوهش با رویکرد کیفی و روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. کلیه نگاره‌های استخراج شده از منابع گوناگون که با موضوع مورد نظر مرتبط بوده‌اند واکاوی شده و تطبیق میان شاخص‌هایی نظیر نوع پوشش، رنگ، فضا، نقوش و تزئینات در این نگاره‌ها، به منظور بررسی وجود یا عدم وجود ارتباط میان پوشش زنان و معماری صورت گرفت.

جامعه آماری

طبق بررسی های نگارندگان، درمجموع ۹۹ نگاره از آثار منسوب به کمال الدین بهزاد شناسایی شد که در آن ها عناصر معماری با دقت و تنوعی مشهودی به تصویر کشیده شده اند. در این پژوهش مجموعاً ۱۳ نگاره از نسخه های مصور دوره تیموری که منسوب به کمال الدین بهزاد هستند، به صورت ریزبینانه مورد تحلیل قرار گرفته اند. هدف، بررسی تطبیقی نموده های معماری و پوشش زنان در یک چارچوب مشترک بود. با توجه به محدودیت حجم مقاله، تنها دو نمونه که بیشترین قرابت و وضوح در بازنمایی موضوع داشتند به صورت مصور در متن آورده شده اند. باین حال، کلیه نتایج ارائه شده در بخش یافته ها مبتنی بر تحلیل جامع هر ۱۳ نگاره است. به منظور اطمینان از شفافیت، جدول جمع بندی کلی مقایسه تمامی نگاره ها در انتهای یافته ها آورده شده است.

جدول ۱: نگاره های گردآوری شده (تنظیم: نگارندگان)

 ۳. سلطان حسین بایقرا با ملازمان در باغ، مرقع گلشن، کتابخانه موزه کاخ گلستان، حدود ۸۹۵-۹۰۰ ق	 ۲. نظاره بهرام گور به آبتنی زنان، خمسه نظامی، کتابخانه بریتانیا در لندن، ۵۰۱-۶۰۰ ق	 ۱. نگاره سعدی و جوان کاشغری، گلستان سعدی، موزه هنرهای متروپلیتن در نیویورک، ۸۹۱ ق
 ۶. قتل خسرو، خمسه نظامی، کتابخانه بریتانیا، ۸۹۹ ق	 ۵. لیلی و مجنون در مکتب، خمسه نظامی، موزه توپقاپی سرا، استانبول، ترکیه، حدود ۸۹۹ ق	 ۴. گریز یوسف از زلیخا، بوستان سعدی، دارالکتابه مصر، ۸۹۳ ق

 ۹. مجلس ضیافت در دربار سلطان حسین میرزا، بوستان سعدی، دارالکتب قاهره، ۸۹۳-۸۹۴ ق	 ۸. مجلس جشن ورود تیمور به سمرقند، ظفرنامه تیموری، کتابخانه موزه کاخ گلستان، ۹۳۵ ق	 ۷. گدایی بر سر در مسجد، بوستان سعدی، دارالکتب قاهره، ۸۹۳ ق
 ۱۲. جوانی که شنای دختران را تماشا می‌کند، خمسه نظامی، کتابخانه بریتانیا، ۸۹۹ ق	 ۱۱. آوردن زن و شوهر جلوی پادشاه، ظفرنامه یزدی، کتابخانه کاخ گلستان، ۹۳۵ ق	 ۱۰. مراسم سوگواری بر مرگ تیمور، ظفرنامه تیموری، ۹۳۰-۹۴۰ ق
		 ۱۳. خسرو در کاخ شیرین، خمسه نظامی، کتابخانه بریتانیا، ۸۹۵ ق

ویژگی معماری دوره تیموریان

ازجمله ویژگی‌های معماری دوره تیموری می‌توان به وجود رنگ طلایی در کاشی‌کاری، غلبه رنگ لاجوردی در تزیینات کاشی و گرایش به ارتفاع اشاره کرد. در این دوره، روش‌هایی برای بلند جلوه دادن بناها به کار می‌رفت ازجمله ایجاد خطوط

موازی و عمودی در نماها به گونه‌ای که نگاه را به سمت بالا هدایت می‌کرد، کشاندن طاق‌های اصلی پوشش‌ها تا زیر گنبد برای بلندتر نشان دادن سقف و ایجاد طاق‌نماهایی که دو طبقه را طی می‌کردند بدون آن‌که در فاصله این دو طبقه قطع شوند. ایوان‌ها و سردرهای بلند بناهای دوره تیموری با کاشی‌های معرق زیبا تزئین شده و گنبدهای پیازی شکل و شیاردار که بیشتر با کاشی‌های لاجوردی تزئین گردیده‌اند از مشخصات بارزی هستند که بناهای دوره تیموری را از معماری دیگر دوره‌های تاریخی متمایز می‌سازد. همچنین، در این دوره از انواع گنبدهای چندپوش و منفرد استفاده شده است. گنبدهای سرپوش برای نخستین بار در این دوره ظاهر شدند و قدیمی‌ترین نمونه آن در آرامگاه گوهرشاد هرات به کار رفته است. استفاده از کاشی معرق در این دوره گسترش یافت و کاشی هفت‌رنگ از رونق افتاد. (ابراهیمی، ۱۳۹۷: ۱۳۷-۱۳۸)

مؤلفه‌های پوشش بانوان در دوره تیموری

ردا: ردا یا بالاپوش، یکی از تن‌پوش‌های به کار برده شده در این دوره است. بانوان ردا یا بلند بر تن کرده و تمام بدن آنان را می‌پوشاند. این تن‌پوش بیشتر مورد استفاده بانوان درباری و اشراف بود. قبا: تن‌پوش دیگری که در اغلب نگاره‌ها مشاهده می‌شود، قبا است. قبا از لحاظ فرم بر دو نوع است. قباهای با قد بلند و آستین‌های کوتاه یا بلند و جلو باز با تزئینات پوست و قباهای کوتاه جلو بسته با آستین‌های کوتاه که بیشتر ساده هستند. (قباداران، ۱۳۸۹: ۱۰۷)

پیراهن و پیراهن زیرین: یکی از لایه‌هایی که در برخی نگاره‌ها از میان چندین لایه که بر روی هم پوشیده شده از میان یقه خودنمایی می‌کند. پیراهن زیرین با آستین‌های نسبتاً تنگ و بلند در اغلب موارد زیر قباهای کوتاه و بلند پوشیده می‌شود. پیراهن زیرین نزدیک‌ترین لایه به بدن است. (غیبی، ۱۳۸۷: ۳۶۹)

شلوار: یکی دیگر از اجزاء تشکیل دهنده تن‌پوش بانوان شلوار است. به دلیل این‌که لایه‌های روی تن‌پوش اغلب بلند و تا پشت پا می‌رسد، شلوار کمتر دیده می‌شود. شلوارها با رنگ‌بندی متنوع و به صورت چسبان یا گشاد در پای بانوان مشاهده می‌شود. (انصاری یکتا و احمدی، ۱۳۹۳: ۵۴۳)

جایگاه معماری در نگاره‌های بهزاد

آثار کمال‌الدین بهزاد (۹۴۲ق)، هنرمند برجسته دوره تیموری، نشان‌دهنده اوج خلاقیت و ظرافت در نگارگری ایرانی هستند. ترکیب‌بندی‌های پیچیده، فضا سازی عمیق و رنگ‌پردازی خلاقانه در نگاره‌های او، تحولی در شیوه بیان تصویری ایجاد کردند. بهزاد با نگاهی انسانی و روایت‌محور، داستان‌ها را به صحنه‌های زنده تبدیل کرد. توجه به ساختار، ترکیب هندسی اجزا و هماهنگی فرم‌ها و رنگ‌ها، وحدت بصری و معنایی در آثارش ایجاد کرده است. یکی از وجوه برجسته در آثار بهزاد، بهره‌گیری از فضاهای معماری به مثابه بستری ساختارمند برای روایت است. معماری در نگاره‌های او نه تنها عنصر زمینه‌ساز است، بلکه به عنوان بخشی از زبان تصویری و مفهومی اثر ایفای نقش می‌کند. این توجه ویژه به معماری، بازتابی از دانش بصری بهزاد نسبت به اصول ساخت و ساز، تناسبات فضایی و زیبایی‌شناسی معماری تیموری است. نگاره‌های برجسته‌ای در نسخه‌های بوستان سعدی (۸۹۳ق) و خمسه نظامی (۸۹۹ق)، نمونه‌هایی درخشان از این رویکرد تلفیقی هستند که هنر نگارگری را با معماری درهم آمیخته‌اند. (لیاقت‌مند، ۱۳۹۱: ۱۰۸) این آثار حتی شامل آن دسته از نگاره‌هایی می‌شود که بنای معماری تنها به صورت نمادین یا در حد یک غار، یا بخشی از دیوار و برج قصر ترسیم شده است، اما همان حضور حداقلی نیز با دقتی معمارانه و آگاهانه تصویر شده است. (کاظم‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۴۳) از این‌رو، نگاره‌های بهزاد منبعی ارزشمند برای مطالعه بازتاب معماری در نگارگری دوره تیموری به شمار می‌روند.

زن در نگاره‌های بهزاد

زنان در دوره تیموریان از مقام و موقعیت اجتماعی ویژه برخوردار بودند. هرچند این دوران سرآمد هنر کتابت و انشاءنویسی به شمار می‌رود، مکتوبات زنان در این دوره اندک است و تنها با تکیه بر این منابع نمی‌توان شناخت جامعی از وضعیت زنان به دست آورد. همچنین، مکتوبات همواره آئینه‌ای از ساختار خانواده و زندگی اجتماعی مردم در طول تاریخ بوده‌اند. زنان در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد (۹۴۲ق)، نه تنها به عنوان عناصر داستانی، بلکه به مثابه بازتابی از واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی دوره تیموری قابل تحلیل هستند. با وجود آنکه متون تاریخی این دوره اطلاعات نسبتاً محدودی درباره زنان ارائه می‌دهند (شاهمرادی، ۱۳۹۸: ۱۰۴)، اما می‌توان از خلال منابع تصویری همچون نگاره‌ها، نسبت به برخی از مؤلفه‌های هویتی و اجتماعی زنان آن زمان آگاهی یافت. در منابع تاریخی و پژوهش‌های مربوط، زنان دوره تیموری با پوشش‌هایی متنوع و ساختارمند معرفی شده‌اند، پوشش‌هایی که ترکیبی از سنت‌های ایرانی، الزامات دینی و تأثیرات فرهنگی مغولی بوده‌اند. سرپوش‌هایی همچون لچک، چارقد، مقنعه، عرقچین و چادر از جمله موارد رایج محسوب می‌شوند. (ضیاءپور، ۱۳۴۷: ۱۵۶؛ شیرازی، ۱۳۷۰: ۱۹۴-۱۹۶؛ یوسف‌پور و فیاض‌انوش، ۱۳۹۵: ۲۰۲) تن‌پوش‌ها نیز شامل قبا‌های بلند یا کوتاه، پیراهن‌های آستین‌دار و گاه لایه‌هایی همچون پیراهن زیرین و شلوار بوده‌اند. (غیبی، ۱۳۸۷: ۳۶۹؛ انصاری یکتا و احمدی، ۱۳۹۳: ۵۴۳)

با بررسی نگاره‌های بهزاد می‌توان دریافت که این مؤلفه‌های پوشش در بازنمایی زنان نیز مشاهده می‌شوند. زنان در این آثار اغلب با لباس‌هایی چندلایه شامل قبا، پیراهن و گاهی ردا ترسیم شده‌اند که تا پشت پا امتداد دارد. سرپوش‌ها نیز در قالب مقنعه، لچک و گاه چادرهای بلند نمود پیدا می‌کنند. در بسیاری از موارد، پوشش سر و بدن به گونه‌ای است که حاکی از رعایت حریم و محرمیت در فضای تصویری نگاره‌هاست. از این رو، به نظر می‌رسد بازنمایی زنان در نگاره‌های بهزاد، اگرچه در چارچوب بیانیه‌های تصویری و روایت‌های ادبی انجام شده، اما در عین حال از ویژگی‌های زنان دوره تیموری، آن گونه که در متون تاریخی توصیف شده‌اند، نیز تأثیر پذیرفته است. این هم‌راستایی میان روایت تصویری و گزارش‌های مکتوب، نگاره‌های بهزاد را به منبعی ارزشمند برای مطالعه جایگاه و سبک زندگی زنان آن دوره بدل کرده است.

پوشش سر: در نگاره‌های بهزاد، تنوع پوشش سر زنان به وضوح مشاهده می‌شود و این پوشش‌ها با توصیف‌های متنی تطابق دارند. از جمله می‌توان به لچک‌های مثلثی، عرقچین‌های تزیینی، چارقد‌های بسته شده از پیشانی، مقنعه‌های بلند و چادرهای آویزان اشاره کرد. در نگاره «ملاقات یوسف و زلیخا» نیز پوشش زنان به صورت ترکیبی از مقنعه و چارقد نمایش داده شده که نشانی از نظام‌مندی در پوشش است. (ضیاءپور، ۱۳۴۷: ۱۵۷؛ یوسف‌پور و فیاض‌انوش، ۱۳۹۵: ۲۰۲)

تن‌پوش: در نگاره‌های بهزاد، تن‌پوش زنان از چند لایه متنوع تشکیل شده و شامل قبا، بلند یا کوتاه، پیراهن‌های آستین بلند و در مواردی ردهای فاخر است. این لباس‌ها اغلب با تزییناتی مانند پوست دوزی، زردوزی و تضاد رنگی در بخش‌هایی چون یقه و آستین همراه هستند. نمونه‌هایی از این تن‌پوش‌ها را می‌توان در نگاره «زنان در حمام» و «ورود به مجلس شاهانه» مشاهده کرد که نشان‌دهنده تنوع و جزئی‌نگری در نمایش پوشاک زنان به ویژه در طبقات درباری است. (غیبی، ۱۳۸۷؛ قیانداران، ۱۳۸۹)

شلوار و پای‌پوش: با آن‌که در اغلب نگاره‌ها شلوار زنان به دلیل بلندی قبا مشخص نیست، اما در برخی صحنه‌ها مانند «زن در حال نواختن ساز»، شلوارهای چسبان با طرح‌های رنگارنگ و پارچه‌های گل‌دار یا راه‌راه مشاهده می‌شود. پای‌پوش‌ها نیز ساده، بدون ساق و عمدتاً به رنگ‌های تیره مانند سیاه یا قهوه‌ای هستند. (انصاری یکتا و احمدی، ۱۳۹۳: ۵۴۳؛ دادور و پورکاظمی، ۱۳۸۸: ۳۲)

پوشش زنان در فضای معماری نگاره‌ها

پوشش زنان در نگاره‌های بهزاد با نوع فضایی که در آن قرار گرفته‌اند ارتباط دارد. به عنوان مثال، در فضاهای بیرونی یا عمومی، پوشش کامل‌تری با لایه‌های بیشتر و سرپوش‌های پوشاننده مشاهده می‌شود. متعاقباً در صحنه‌هایی که زنان در فضاهای خصوصی مانند اندرونی، مجلس زنانه یا اتاق خواب به تصویر درآمده‌اند، پوشش آن‌ها سبک‌تر و آزادتر است. این تفکیک فضایی با اصول معماری ایرانی-اسلامی و مفهوم محرمیت همخوانی دارد و در آثار بهزاد، بازتابی از سبک زندگی آن دوران است.

بازخوانی تحلیل نگاره سعدی و جوان کاشغری

این نگاره را نیز به مانند برخی از آثار نگارگری این دوره منسوب به بهزاد می‌دانند. این نگاره برگرفته از یکی از حکایات سعدی در گلستان است. در این نگاره، تنها شرح حالی از احوال سعدی و آن جوان بیان شده است. تنها نکته که برای بهزاد ارزشمند بوده است، اشاره به جامع کاشغر می‌باشد که بهزاد آن را به صورت مسجدی نمایش داده که سبک و سیاق مساجد تیموری را دارد و دومین اشاره به این بوده که جوان در حال یادگیری علم نحو است. همین دو عامل بهزاد را بر آن داشت که در تصویر خود مسجدی را رسم کند که در آن استاد و شاگردانی مشغول درس هستند. (کمالی، ۱۳۹۶: ۷۷-۷۸) (تصویر ۱) در این نگاره دو زن وجود دارد که تمام ویژگی‌های آنها به صورت مفصل در جدول شماره ۲ آورده شده است.

تصویر ۱: نگاره سعدی و جوان کاشغری (موزه هنرهای متروپلیتن نیویورک)

بررسی ویژگی‌های پوشش زن: در این نگاره، دو زن با پوشش متفاوت به تصویر کشیده شده‌اند. یکی در مقابل محراب نشسته و دیگری در ورودی فضای ایوان قرار دارد. زن اول در فضای درونی دارای پوششی نسبتاً آزاد است. چارقد آبی ساده‌ای تنها پشت گردن او را می‌پوشاند و موهایش قابل مشاهده است. لباس او شامل پیراهن سفید و قبای نیلی‌رنگ با دکمه‌هایی مشخص است که تا مچ پا امتداد دارد. این وضعیت نشان‌دهنده طبقه اجتماعی مرفه و نوعی حضور کمتر محافظه‌کارانه در فضای نیمه خصوصی است. در مقابل، زن دوم که در فضای ایوان نشسته، پوششی کامل‌تر دارد. مقنعه و لچک سفید و بلند، سر و گردن او را می‌پوشاند و هیچ بخشی از مو یا بدنش نمایان نیست. لباس او نیز شامل پیراهن آبی و قبای قهوه‌ای‌رنگ بلند و بسته است. این تفاوت در پوشش، با توجه به موقعیت فضایی افراد و احتمالاً پایگاه اجتماعی آنان در نگاره، معنادار به نظر می‌رسد. (جدول ۲)

جدول ۲: بررسی ویژگی‌های پوشش زن در نگاره سعدی و جوان کاشغری (مأخذ: نگارندگان)

مسجد و مدرسه			مسجد و مدرسه			کاربری فضا	
لچکی، مقنعه، چارقد، پیراهن، قبا						نوع پوشش زنان	
در ورودی مسجد مدرسه (داخل فضای مسجد مدرسه)			در جلوی محراب (قبله مسلمانان)			قرارگیری زنان در فضا	
پایین نگاره سمت چپ			بالای نگاره سمت وسط			موقعیت زنان در فضا	
۲			۲			تعداد زنان در فضا	
۱۰			۱۰			تعداد مردان در فضا	
حالت نشسته به صورت چمباتمه			نشسته روی یک پا و با زانوهای خم در سینه			حالت اشخاص در فضا	
به حالت باز			اشاره به کتاب و همچنین گذاشتن آستین روی زانو			موقعیت دست زنان	
مرفه	متوسط	پایین	مرفه	متوسط	پایین	طبقه اجتماعی زنان	
	*		*				
سفید			سفید			رنگ پوست زنان	
-			سیاه و موی بلند			رنگ مو زنان	
نسبت به فضا بسیار کوچک تر است			نسبت به فضا متعادل تر است			تناسبات زنان با فضا	
با حجاب			کم حجاب			حجاب	
						تصویر زنان در نگاره	
-			-			الحاقات، وسایل زینتی	
سربند	عمامه	عرقچین	چارقد	سربند	عمامه	عرقچین	چارقد
-	-	-	-	-	-	-	رنگ
-	-	-	-	-	-	-	فرم
-	-	-	-	-	-	-	نقش
-	-	-	-	-	-	-	قد
لچکی	مقنعه	دستار	چادر	لچکی	مقنعه	دستار	چادر
سفید	سفید	-	-	-	-	-	رنگ
بلند	گردنی	-	-	-	-	-	فرم
ترک دار	ترک دار	-	-	-	-	-	نقش
تا کمر	تا گردن	-	-	-	-	-	قد

پوشش بتن	رنگ	آبی	قهوه‌ای	عبا	شلوار	پیراهن	قبا	عبا	شلوار
	فرم	یقه‌گرد	یقه‌هفت	-	-	یقه‌گرد	یقه‌هفت	-	-
	مدل	جلوبسته	جلوبسته	-	-	جلوبسته	جلوبسته	-	-
	الحاقات	دکمه‌دار	دکمه‌دار	-	-	دکمه‌دار	دکمه‌دار	-	-
	آستین	-	تا میچ دست	-	-	-	بلندتر از میچ دست	-	-
	قد	-	تا میچ پا	-	-	-	تا میچ پا	-	-
پوشش چرم	کفش	کفش	پاپوش	پابره‌نه		کفش	پاپوش	پابره‌نه	-
	رنگ	مشکی	-	-		-	-	-	-
	فرم	نوکتیز	-	-		-	-	-	-

بررسی ویژگی‌های معماری: در نگاره سعدی و جوان کاشغری، فضای معماری مسجد و مدرسه‌ای تیموری ترسیم شده است. این فضا دارای بخش‌های درونی و نیمه‌باز مانند ایوان و محراب است که با عناصر معماری نظیر کتیبه‌ها، آزاره‌ها، پنجره‌ها و قوس‌ها، تزئین شده‌اند. رنگ‌ها و نقوش هندسی و گیاهی، به‌ویژه در پیشانی ایوان مقصوره، قابل توجه هستند. (شواکندی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۲) ویژگی‌های معماری نگاره مذکور، به‌صورت مفصل در جدول شماره ۳ آورده شده است.

جدول ۳: بررسی ویژگی‌های معماری نگاره سعدی و جوان کاشغری (تنظیم: نگارنده)

عناصر مسجد	تزیینات			کتیبه		رنگ		مصالح				موقعیت قرارگیری		فرم	پوشش	محل کاربرد در نگارگری
	نمونه	هندسی	گیاهی	حرفی	خطی	رنگ غالب	رنگ زمینه	کاشی	آجر	سنگ	چوب	شیشه	درون	نیمه بیرونی	بیرون	
دیوار		*	-	-	-	-	نارنجی	-	*	-	-	-	*	-	-	دیوار ورودی
کتیبه		-	-	-	-	-	آبی لاجوردی	*	-	-	-	-	*	-	-	سور در ورودی اصلی
در		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	-	-	سور در ورودی اصلی

ارتباط بین پوشش زنان با معماری فضا: در این نگاره، پوشش زنان با توجه به نوع فضا (درونی یا نیمه درونی) و حضور مردان تغییر می‌کند. در فضاهای بسته، زنان حجاب نسبی دارند، اما به دلیل نبود تصویر زنان در فضای بیرونی، نمی‌توان درباره نوع پوشش در آن محیط اظهار نظر دقیقی داشت. از سوی دیگر، میان تزئینات معماری همچون نقوش، رنگ‌ها، کتیبه‌ها و مصالح و پوشش زنان، ارتباط مستقیمی مشاهده نمی‌شود. هرچند در برخی موارد رنگ لباس زنان با رنگ‌های معماری هماهنگ است. شاخص‌های مذکور به صورت تفصیلی در جدول شماره ۴ آورده شده است.

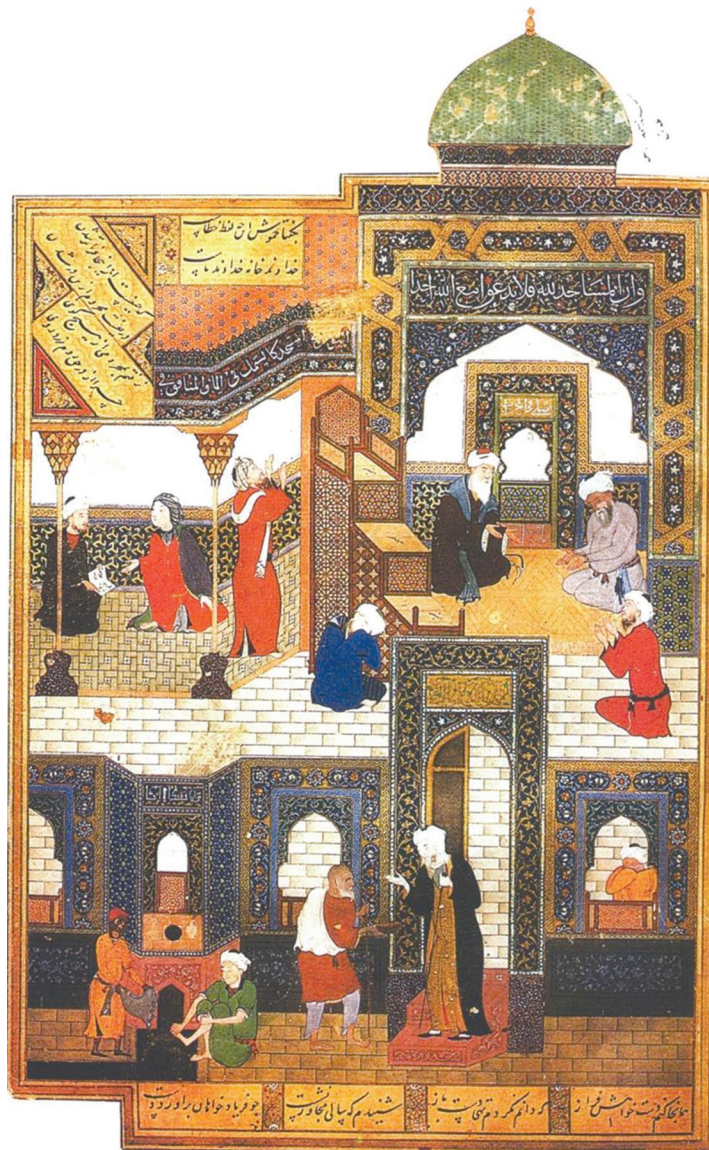
جدول ۴: بررسی ویژگی‌های رنگ در پوشش زنان با معماری در نگاره سعدی و جوان کاشغری (مأخذ: نگارندگان)

شاخصه‌ها		پوشش بدن								پوشش پا				الحاقيات				
		سربند	عمامه	عرقچین	چارقند	لچکی	مقنعه	دستار	چادر	پیراهن	قبا	عبا	شلوار	کفش	پاپوش	جواهرات		
		-	-	-				-	-				-	-	-	-	-	
		-	-	-	سفید و آبی	سفید	سفید	-	-	سفید	آبی	زرد	قهوه‌ای	-	-	-	-	-
بعد فضایی	فضای بسته (دروزی)				*				*		*							
	فضای نیمه بسته (نیمه بیرونی)					*	*			*		*						
	فضای باز (بیرونی)																	
	فضای عمومی (خیابان)																	
بعد کالبدی	بخش دیوار روزی	ورودی مسجد				*	*			*								
		دیوار																
		کتابخانه				*				*								
		در										*						
		پنجره												*				
		آزاره																
	ایوان و محراب مسجد	پیشانی ایوان				*				*								
		پیشانی ایوان				*	*	*		*	*							
		لچکی ایوان				*	*	*		*	*							
		محراب				*	*	*		*	*							
		کتابخانه محراب				*	*	*		*			*					
		لچکی محراب											*					
		آزاره				*	*	*		*	*		*					
		دیوار محراب				*	*	*		*	*		*					
		کف زمین											*					
		آزاره											*					
	آب‌ها	دیوار				*	*	*		*								
		لچکی				*	*	*		*	*		*					
		پارچ آب												*				
		گل‌دان												*				
		گل‌پاش				*	*	*		*	*							
		مشک																
		کتاب																
		قوری				*	*	*		*	*							
		رحل				*				*			*					
		میز				*				*			*					
		کاسه				*	*	*		*	*							
	عناصر طبیعی خارج از مسجد	نهر																
		گل																
		درخت																
		نرزه																
		زمین																

پژوهشنامه مطالعات اسنادی و آرشیوی، سال چهارم، شماره ۱، شماره پیاپی ۷، بهار و تابستان ۱۴۰۴

بازخوانی نگاره گدایی بر سر در مسجد

برخلاف بیشتر نگاره‌هایی که به بهزاد نسبت می‌دهند، این نگاره دارای امضایی از بهزاد است که انتساب به او را قطعی می‌کند. نگاره گدایی بر سر در مسجد از کتاب بوستان سعدی اقتباس شده است. در این نگاره افراد فراوانی در موقعیت‌های مختلف حضور دارند. فردی ژنده‌پوش با کاسه‌ای در دست بر در مسجد مشاهده می‌شود که در طلب چیزی است. حکایت اشاره به این دارد که فردی در طلب خواهشی به در مسجد می‌رود و وقتی متوجه می‌شود آنجا خانه خداوند است، برای مقصود والاتری یک سال مجاور می‌شود و در آخر به مطلوب خود در سایه صبر و بردباری می‌رسد. (کمالی، ۱۳۹۷: ۸۵) در این نگاره، یک زن وجود دارد که تمام ویژگی‌های آن به صورت مفصل در جدول شماره ۵ آورده شده است. (تصویر ۲)

تصویر ۲: نگاره گدایی بر سر در مسجد (دارالکتب قاهره، کتابخانه ملی مصر)

بررسی ویژگی های پوشش زن: صرفاً یک زن در فضای نیمه درونی (رواق) قرار دارد. به نظر می رسد طبقه اجتماعی او با توجه به نوع پوشش (عمامه)، از قشر مرفه باشد. حجاب او به صورت کامل بوده، به طوری که پوشش سر یک عمامه و پوشش بدن او نیز شامل پیراهن، قبا و عبا با رنگ های مختلف است و هیچ قسمتی از بدن این زن بدون پوشش نیست. (جدول ۵)

جدول ۵: بررسی ویژگی های پوشش زن در نگاره گدایی بر در مسجد (مأخذ: نگارندگان)

مسجد			کاربری فضا	
عمامه، پیراهن، قبا، عبا			نوع پوشش زنان	
				
در رواق			قرارگیری زنان در فضا	
بالا و در سمت چپ نگاره			موقعیت زنان در فضا	
۱			تعداد زنان در فضا	
۱۱			تعداد مردان در فضا	
حالت نشسته روی یک پا و با زانوهای خم در سینه			حالت اشخاص در فضا	
یکی روی زانو یکی آزادانه			موقعیت دست زنان	
پایین	متوسط	مرفه	طبقه اجتماعی زنان	
-	-	*		
سفید			رنگ پوست زنان	
-			رنگ مو زنان	
نسبت به فضا هم اندازه تر است			تناسبات زنان با فضا	
دارد			حجاب	
چارقدر	عرقچین	عمامه	سربند	پوشش سر
-	-	توسی	-	
-	-	پیچیده دور سر	-	
-	-	ساده	-	
-	-	دور سر	-	
چادر	دستار	مقنعه	لچکی	
-	-	-	-	
-	-	-	-	
-	-	-	-	
-	-	-	-	
شلوار	عبا	قبا	پیراهن	پوشش بدن
-	مشکی	قرمز	سبز	
-	شنلی	یقه هفت	یقه گرد	
-	جلوباز	جلوبسته	جلوبسته	
-	-	دکمه دار	دکمه دار	
-	تا میج دست	تا میج دست	-	
-	تا میج پا	تا میج پا	-	
-	پابرهنه	پاپوش	کفش	
	*	-	-	پوشش پا
	-	-	-	

بررسی ویژگی‌های معماری: نگاره حاضر شامل سه فضای عمومی یعنی فضای باز (حیاط) و فضای بسته است. در نمای مقابل، در ورودی مسجد در سمت راست و پایین تصویر به همراه طاق بیرونی مشاهده می‌شود که مسجد را از خیابان جدا می‌کند. در مرکز تصویر حیاط مسجد قرار دارد که در انتهای آن، سمت راست به صحن و سمت چپ به ایوان می‌رسد. ساختمان کامل مسجد همراه با حیاطی از خیابان محصور است. در ورودی مسجد با یک لنگه به تصویر کشیده شده است. طرح و نقشی بر روی در مشاهده نمی‌شود که گویا چندان مورد توجه نگارگر نبوده، زیرا تمرکز او بیشتر بر انتقال معنای اصلی داستان بوده است. در این نگاره، سه حفاظ چوبی (جان پناه) در بخش ورودی مسجد مشاهده می‌شود که یکی به طور کامل و دو تای دیگر به صورت محدودتر نمایش داده شده‌اند. هرچند نقوش این حفاظ‌ها چندان واضح نیست، اما با کمی دقت می‌توان دریافت که طرح آن‌ها مشبک است و نشانی از منبت‌کاری در آن‌ها مشاهده نمی‌شود. ویژگی‌های معماری این نگاره به صورت مفصل در جدول شماره ۶ آورده شده است.

جدول ۶: بررسی ویژگی‌های معماری در نگاره‌گذاری بر در مسجد (مأخذ: نگارندگان)

عناصر مسجد	تزیینات	کتیبه	رنگ	مصالح	موقعیت قرارگیری		فرم	پوشش	محل کاربرد در نگارگری
					هندسی	کف زمین			

[illegible]

[illegible]

ارتباط بین پوشش زنان با معماری فضا: در این نگاره، زن حتی در فضاهای درونی و در حضور مردان، با حجاب کامل مشاهده می‌شود که نشان‌دهنده نقش موقعیت اجتماعی و محیط بر نوع پوشش اوست. پوشش زن به صورت ساده و بدون تزئین ترسیم شده، درحالی‌که معماری اطراف دارای نقوش هندسی و گیاهی است و بین این دو هماهنگی خاصی مشاهده نمی‌شود. همچنین، رنگ لباس زن هیچ ارتباطی با رنگ‌های به کاررفته در عناصر معماری ندارد و هماهنگی رنگی میان پوشش و فضا وجود ندارد. شاخص‌های مذکور به صورت تفصیلی در جدول شماره ۷ آورده شده است.

بحث و تحلیل یافته‌ها: مجموعه نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد نشان می‌دهد که رابطه میان پوشش زنان و فضای معماری، هرچند انتظار می‌رفت پرنگ و مستقیم باشد، چندان آشکار نیست. این انتظار از آنجا ناشی می‌شد که در آثار بهزاد، معماری نه صرفاً پس‌زمینه‌ای تزئینی برای روایت داستان‌ها، بلکه فضایی معنادار و تأثیرگذار در فهم سبک پوشش، جایگاه اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی زنان به شمار می‌آید. با این حال، بررسی‌ها آشکار ساخت که میان تزئینات پوشاک و عناصر تزئینی معماری نظیر نقوش هندسی یا گیاهی، هماهنگی قابل‌توجهی وجود ندارد. فرم‌های رایج در معماری تیموری در پوشاک بازتاب نیافته‌اند و تنها در برخی موارد محدود، نوعی هم‌نشینی رنگی میان لباس زنان و رنگ‌های معماری مشاهده می‌شود. از سوی دیگر، در تفاوت میزان پوشش زنان با موقعیت فضایی آنان (فضاهای درونی و نیمه‌باز) هرچند نمونه‌هایی از هم‌راستایی مشاهده شد، اما این همبستگی قاعده‌مند نبود. برای نمونه، زن مستقر در ایوان پوششی کامل‌تر از زن داخل مسجد داشت، چنانکه در نمونه‌ای دیگر، زن حاضر در فضای نیمه‌باز، پوششی محافظه‌کارانه‌تر از زن در فضای بسته بر تن داشت. بنابراین می‌توان گفت که ارتباط میان معماری و پوشش زنان در آثار بهزاد بیشتر تصادفی یا مبتنی بر ذوق هنری نگارگر بوده است تا بازتابی نظام‌مند از واقعیت اجتماعی. در فضای داستان‌محور و نمادین نگارگری ایرانی نیز، اولویت با روایت و ترکیب‌بندی هنری بوده و واقع‌نمایی در جایگاه دوم قرار داشته است.

نتیجه

انتظار آغازین پژوهش، با توجه به واقع‌گرایی منسوب به نگارگری بهزاد و نیز پیوند سنتی میان معماری و سبک زندگی، آن بود که نمود پوشش زنان در نگاره‌ها همبستگی بیشتری با معماری بیابد. با این حال، یافته‌ها نشان دادند که چنین ارتباطی جز در سطح رنگ و هم‌نشینی‌های محدود کمتر بازتاب یافته است. این «یافته منفی» خود واجد ارزش علمی است، زیرا روشن می‌سازد که حتی در نگاره‌های واقع‌گرایانه نیز بازنمایی سبک زندگی، به‌ویژه پوشش، لزوماً هم‌پای بازنمایی معماری پیش نمی‌رود. به عبارت دیگر، عدم همبستگی گسترده میان پوشش و معماری نه نشانه ضعف پژوهش، بلکه آشکارکننده مرزهای بازنمایی در نگارگری تیموری است؛ مرزهایی که می‌توانند در مطالعات بعدی، مقایسه با سایر مکاتب یا دوره‌ها را معنادارتر سازند.

منابع

- ابراهیمی، الهه. (۱۳۹۷). «بررسی معماری دوره تیموری (با تأکید بر مساجد و مدارس)». رهیافت فرهنگ دینی. (شماره ۴)، ۱۳۷-۱۶۰.
- انصاری یکتا، مریم؛ احمدی پیام، رضوان. (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی پوشش زنان تصویر شده در شاهنامه بایسنقری و شاه طهماسبی». زن در فرهنگ و هنر. (شماره ۴)، ۵۵۱-۵۳۱.
- دادور، ابوالقاسم؛ پورکاظمی، لیلا. (۱۳۸۸). «پای‌پوش ایرانیان در نگاره‌های دوران ایلخانی، تیموری و صفوی». مطالعات هنر اسلامی. (شماره ۱۰)، ۳۱-۳۳.
- رضانژادی، الهه؛ همکاران. (۱۳۹۶). «بررسی جایگاه اجتماعی بانوان با تأکید بر پوشش بانوان در نگاره‌های عصر تیموری». پژوهشنامه زنان. (شماره ۱)، ۱-۳۰.
- شاهمرادی، نسرين. (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی عناصر تصویری در نگارگری ایرانی و نقاشی غربی. تهران: دانشگاه هنر.
- شواکندی، سیده مهدیه؛ همکاران. (۱۳۹۸). «بررسی عناصر معماری باغ ایرانی در نگاره‌های مکتب هرات (نگاره‌هایی از آثار بهزاد)». چهارمین همایش ملی باستان‌شناسی ایران. بیرجند: دانشگاه بیرجند.

- شیرازی، محمد. (۱۳۷۰). نقاشی ایرانی: بررسی تطبیقی نگارگری ایران و اروپا. تهران: آفرینش.
- ضیاء پور، جلیل. (۱۳۴۷). پوشاک زنان ایران از چهارده قرن پیش تا آغاز دوره شاهنشاهی پهلوی. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- غیبی، مهرآسا. (۱۳۸۷). هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. تهران: هیرمند.
- قیانداران، ناهید. (۱۳۸۹). «تحلیلی بر پوشاک زنان در دوره تیموری بر اساس نگاره‌های موجود». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه الزهرا.
- کاظم پور، مهدی؛ همکاران. (۱۳۹۷). «بازیابی تزیینات معماری دوره تیموریان در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد». مطالعات باستان‌شناسی. (شماره ۱۰)، ۲۳۹-۲۵۸.
- کمالی، فریبا. (۱۳۹۶). «بازخوانی کتیبه‌های معماری در نگاره‌های بهزاد (عصر تیموری)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. کاشان: دانشگاه کاشان.
- محمدی، لیلا. (۱۴۰۳). «بررسی جایگاه اجتماعی زنان درباری در نگاره‌های عصر تیموری». علم و تمدن در اسلام. (شماره ۱۹)، ۱۳۶-۱۵۸.
- یوسف پور، سوگل؛ فیاض‌انوش، ابوالحسن. (۱۳۹۵). «بررسی تاریخی پوشش سر در عصر تیموریان (۷۷۱-۹۱۱ق)». تاریخ‌نامه خوارزمی. (شماره ۱۳)، ۱۸۹-۲۲۵.
- لیاقت‌مند، راضیه. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی نگارگری بهزاد با نقاشی فرنگی رنسانس. تهران: جهاد دانشگاهی، دانشگاه هنر.
- Roxburgh, D. J. (2000). "Kamal al-Din Bihzad and authorship in Persianate painting". Muqarnas. (vol 17), 119-146.

References

- Ansāri-Yektā, Maryam; Ahmadi-Payām, Rezvān. (2014/1393). "A Comparative Study of the Clothing of Women Depicted in the Bāysonghori Shāhnāmeḥ and the Shāh-Tahmāsi Shāhnāmeḥ." *Zan dar Farhang o Honar*, No. 4, pp. 531-551.
- Dādvar, Abolqāsem; Pourkāzemi, Leylā. (2009/1388). "Iranians' Footwear in the Paintings of the Ilkhanid, Timurid, and Safavid Periods." *Motāle'āt-e Honar-e Eslāmi*, No. 10, pp. 31-33.
- Ebrahimi, Elāheh. (2018/1397). "An Examination of Timurid Architecture (with Emphasis on Mosques and Schools)." *Rahyāft-e Farhang-e Dini*, No. 4, pp. 137-160.
- Gheibi, Mehrāsā. (2008/1387). *Hasht Hezār Sāl Tārikh-e Poushāk-e Aqvām-e Irāni*. Tehran: Hirmand.
- Kamāli, Faribā. (2017/1396). "A Re-Reading of Architectural Inscriptions in Behzād's Paintings (Timurid Era)." Master's thesis. Kāshān: Dāneshgāh-e Kāshān.
- Kāzempour, Mehdi; et al. (2018/1397). "Recovering the Architectural Ornamentation of the Timurid Period in the Paintings of Kamāl al-Din Behzād." *Motāle'āt-e Bāstān-Shenāsi*, No. 10, pp. 239-258.
- Liāqatmand, Rāziyeh. (2012/1391). *A Comparative Study of Behzād's Painting and Renaissance European Painting*. Tehran: Jahād-e Dāneshgāhi, Dāneshgāh-e Honar.
- Mohammadi, Leylā. (2024/1403). "An Examination of the Social Status of Court Women in Timurid-Era Paintings." *Elm o Tamaddon dar Eslām*, No. 19, pp. 136-158.
- Qapāndārān, Nāhid. (2010/1389). "An Analysis of Women's Clothing in the Timurid Period Based on Extant Paintings." Master's thesis. Tehran: Dāneshgāh-e Alzahra.
- Rezā-Nejād-Yazdi, Elāheh; et al. (2017/1396). "An Examination of the Social Status of Women with Emphasis on Women's Clothing in Timurid-Era Paintings." *Pazhuhesh-Nāmeḥ-ye Zanān*, No. 1, pp. 1-30.

- Roxburgh, D. J. (2000). "Kamal al-Din Bihzad and authorship in Persianate painting". *Muqarnas*. (vol 17), 119-146.
- Shāh-Morādi, Nasrin. (2019/1398). *A Comparative Study of Visual Elements in Iranian Painting and Western Painting*. Tehran: Dāneshgāh-e Honar.
- Shavākandi, Seyyede Mahdīyeh; et al. (2019/1398). "An Examination of the Architectural Elements of the Persian Garden in Herat School Paintings (Paintings from Behzād's Works)." Fourth National Conference on Iranian Archaeology. Birjand: Dāneshgāh-e Birjand.
- Shirāzi, Mohammad. (1991/1370). *Naqqāshi-e Irāni: A Comparative Study of Iranian and European Painting*. Tehran: Āfarinesh.
- Yousef-Pour, Sogol; Fayyāz-Anoush, Abolhasan. (2016/1395). "A Historical Study of Head Coverings in the Timurid Era (771–911 AH)." *Tārikh-Nāmeḥ-ye Khārazmi*, No. 13, pp. 189–225.
- Ziyā'pour, Jalil. (1968/1347). *Poushāk-e Zanān-e Irān az Chahārdah Qarn-e Pish tā Āghāz-e Dowreh-ye Shāhan-shāhi-ye Pahlavi*. Tehran: Vezārat-e Farhang o Honar.